Bulgarski Ezik i Literatura –
Bulgarian Language and Literature

Volume 66,
Number 5, 2024

Български език
и литература

https://doi.org/10.53656/bel2024-5-2V

Linguistics
Езикознание

ХИПЕРФУНКЦИИ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ТЕКСТ. КЪМ ВЪПРОСА ЗА НАЧАЛАТА НА НОВОБЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Доц. д-р Владислав Миланов
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. Статията е посветена на спецификата на посланията във възрожденските текстове. Идеята е да се проследи сложното съотношение между съдържание и реч във възрожденските текстове. Представени са актуални разсъждения, свързани с началата на новобългарския книжовен език, като е застъпена една популярна през последните години научна хипотеза, че периодизацията на новобългарския книжовен език не може да бъде мислена през отношението от – до, а трябва да бъде съобразена изцяло с динамиката на езиковите процеси в тяхната сложна конкуренция. Заложена е на този етап идеята за разгръщането на възрожденската текстова действителност през призмата на съотношението център и периферия, а акцентът е, че с оглед на езиковата картина на света границите между едното и другото не са толкова ясно очертани и се размиват.

Ключови думи: книжовен език; Българско възраждане; конкуренция на езикови модели; начало/начала на книжовния език; динамика на езиковите процеси; текст и действителност

Епохата на Възраждането без съмнение може да бъде определена като златна епоха за България. Тя е израз на натрупан гняв от турския завоевател и на неистова необходимост от съизмерване с висотата на европейските и световните достижения – в мащабите на духовността, на културата, на литературата и на живота изобщо, разбиран като неотменно право на свобода. Българското общество, или поне голяма част от него, е готово да легитимира правото си на свободна и на независима държава, със свое образователно и религиозно присъствие, с отстояването на идеята за български език, който да обслужва административните и образователните потребности и да обединява нацията като общност и като дух. Мисленето на възрожденеца жадува свободата и това неизменно води до различните проявления на стремежа тя да бъде извоювана. Теорията на Георги Гачев за стремежа на българина да „догони“ литературата и културата на напредналите европейски народи,

които не са теглили хомота на робството, е вярна и обективна, но задължително трябва да бъде мислена през позицията на външния изследовател на българската възрожденска действителност. В обществото, което създава тази епоха, има достатъчно сила, натрупана от гнева към поробителя, но и от осъзнаването на необходимостта да бъдем като останалите развити европейски народи, за да се промени тежкото положение, в което живее българският народ в условията на робство.

Особено важен в този преломен момент се оказва периодът на Възраждането от 30-те и 40-те години на 19. век, когато голяма част от българската интелигенция се завръща от чуждите държави и пренася нови модели, свързани с установяването на административна и образователна необходимост, обвързана с България и с българския език. Класическата хипотеза, застъпена в теориите на голям брой изследователи на новобългарския книжовен език, защитава идеята, че това е времето, в което се сменя диалектната основа – от югозападна, където е концентрирана силна манастирска дейност, към източна диалектна основа. Обикновено този факт се възприема като научна постановка, която добре би била обслужила диалектологията като наука. С оглед на новооформящия се книжовен език обаче по-аргументирано стои идеята на Б. Вълчев (Valchev 2010), според когото не става дума за смяна на диалектната основа, а за смяна на поколенията книжовници. В свои изследвания езиковедът защитава идеята, че става дума за процес, свързан със социално-икономическото развитие на България по това време, при който духовниците, които работят в манастирите, са заменени от светски тип книжовници. Този процес е закономерен, като се отчита фактът, че по това време централните балкански земи се развиват силно в икономически, в социален и в образователен план (IBKE 1989, p. 97). Първите фабрики, първите училища, първите читалища, големият брой образовани възрожденци, които се завръщат от обучение зад граница, се концентрират именно в района на централните балкански говори и това предопределя водещата им роля по отношение на основата на новоизграждащия се книжовен език.

Всичко това превръща епохата на Българското възраждане в сложна епоха, с различни послания и с текстове, които функционират като нещо много по-голямо от смислово свързани помежду си изреченски конструкции. Тази епоха е фокус на цялата българска история и създава усещането, че българската държава и българското общество винаги са се движили към Възраждането и са проправяли път към него. Възраждането на нацията, на духа, на езика, на мисленето преди всичко останало. Това усещане придобива плътност и чрез факта, че стои убедително идеята как още от старобългарския период от развоя на езика, през неговия средновековен развой процесите – езикови, духовни, литературни, като че ли са трупали динамиката на вековете и силата на присъствието, за да ги прероди през възрожденската

епоха с нова сила, която да легне в темелите на оформящата се държавност и нейния език. И тук не става дума само за осмисляне на континуитета или пък неконтинуитета в историята на езика. Тук става дума за изключителната мащабност, през която преминават българската история и българският език. Съвременната действителност – и социална, и езикова, непрекъснато се връща към извора и към моделите на възрожденския човек, на възрожденския дух, на възрожденския живот, на възрожденското мислене и не на последно място на възрожденския текст. Тази епоха е неизчерпаем извор, в който е заложено най-здравото от българското, а текстовете на тази епоха са натоварени със свръхфункцията на животворен орган, който да поддържа живота на цялото ни общество. При това не за година или две, а за своеобразна вечност, в която да бъде ориентир.

Текстът на Възраждането е текст действителност. В него пулсира животът. В граматическите описания на езика системата не е просто подредена парадигма, а е животворен орган, който подрежда речта така, че да постави здрави основи на новоизграждащия се език. Ето защо функциите на текста са свързани с толкова разнородни послания. И защо предизвикват непрекъснато нови дискусии по отношение на съдържанието, структурата и подредбата на света. Неслучайно и тази статия ще направи опит да въведе в проблема за хиперфункциите на текста през въпроса за началата на новобългарския книжовен език. Не бива да се говори само за началото, а за неговите начала, без това да изглежда лингвистично немотивирано. Без да има претенциите да прави обобщение на научните изводи, оформени в продължение на стотици години, текстът ще се опита да моделира темата през диалога между текстовете, осъществен през сложната конкуренция на езикови модели в една епоха, в която нормата търси своите устои, а книжовниците, надарени със свръхчувствителност към българското и неговата реч, ще застанат лице в лице с една разнородна действителност, за да очертаят пътищата на развитие – на езика и на литературата. Картината се променя, когато се добавят и нови открития, които имат принос за историята на България и оттам за историческата лингвистика. Такъв принос е откритието на проф. Лилия Илиева на текста на Петър Богдан Бакшич, който задава нови хоризонти на историческото описание и променя българската научна езикова картина на света в различни аспекти.

Сложната конкуренция между езиковите модели създава и сложен свят, в който българските възрожденци трябва да подредят както граматиката, така и художествените светове на една нова литературност. В българската историческа лингвистика традиционно се определя Паисиевата история като начало на новобългарския книжовен език. Тази идея води началото си още от Марин Дринов и е свързана с месианската същност и значението на текста за историята, културата, литературата и езика ни. В научен план тя е

концептуализирана в трудовете на Л. Андрейчин и на неговите ученици и последователи (IBKE 1989, p. 112). Основните идеи, които подкрепят езиковедите, са свързани с три тематични центъра.

1. За първи път в текст на Възраждането се поставя въпросът за отношението между езика и нацията.

2. За начало на възрожденската литература се приема текстът на хилендарския монах.

3. За първи път се наблюдава превес на народно-разговорните над черковнославянските елементи като градиво на езика.

Дълги години тази хипотеза се приема като представителна, въпреки че редом с нея се посочват и други тези за началото на новобългарския книжовен език. Тук само ще ги посочим с оглед на хиперфункциите на възрожденските текстове, които създават предпоставка всеки текст да бъде своеобразно начало, и така преосмислят изобщо въпроса дали трябва да се говори за начало на книжовния език, или трябва научно мотивирано да се търсят неговите начала във времевите граници около художествени текстове. Прав е Б. Вълчев (Valchev 2010, p. 89), когато твърди, че в езиковата периодизация не работи обективно както в други науки класическият модел **от – до.** И това е така, защото езикът се оформя през динамиката на различни процеси, които заглъхват или пък набират сили и това определя тяхното надмощие. Стихийният характер на тези процеси в динамична епоха като Възраждането ги прави трудно податливи на класическа периодизация. Не може обаче да не се признае, че дори класическата периодизация е направена много задълбочено и отчита редица моделни подходи на историческата лингвистика, които оформят традиция в науката по отношение на периодизацията (Ivanova 2012, p. 45). И тук има два основни фактора, които оказват много силно влияние.

1. Разнородната диалектна действителност през Възраждането прави много трудна задачата да се намери сходен типологичен модел, който да послужи за основа на новоизграждащия се книжовен език. За разлика например от чешката действителност, в която един градски говор поема функцията на книжовен език, у нас се наблюдава изключително разнообразна конкуренция на диалектни модели, които са резултат от силната раздробеност на българските диалекти, а това пък е вследствие на тежката участ на народа по време на турското робство и обособяването му в по-малки териториални групи, които имат свои специфики в говора. Тук лингвистиката много точно е определила конкуренцията между монодиалектната основа и полидиалектната основа при оформянето на книжовния език. Съвсем обективно е застъпена и научната хипотеза, че в основата на съвременния български книжовен език лягат източните говори и още по-точно централните балкански диалекти, тъй като през 30-те – 40-те години на 19. век, както

вече беше посочено, поради социално-икономически причини и напредък в образованието именно тези региони заемат водеща функция в развитието на държавата. Задължително е тук да бъдат отбелязани две много важни уточнения: първо, **преодолява се употребата на термина народно-разговорно начало,** тъй като е много трудно да се дефинира прецизно като значение именно по този начин. Става дума за диалектни употреби, които в своята конкуренция оформят основите на книжовния език. И именно хиперфункцията на текста, който оглежда сложната действителност и в източните, и в западните говори, и будната съвест на възрожденските книжовници дават възможността в съвременния български език да има елементи и от двете условно обособени цялости около ятовата граница; и второ, **все по-ясно се осъзнава условността в наименованието на така наречените книжовноезикови школи от втората четвърт на 19. век**. По-точно би било да се говори за конкуренция на идеи по отношение на книжовния език, но за школи, каквито действително не са съществували, е преувеличено, тъй като в спецификата на самото понятие школа се включват други характеристики. Обособяването им в българската наука и твърдението, че между тях се водят борби за установяване на книжовен език, че побеждава новобългарската школа, е наистина преувеличено и вероятно е продиктувано от идеята да се съизмерва българското научно пространство с европейското и със световното, в които обаче понятието за школа се развива в много по-различни параметри и включва много дълбоки теоретични основи, които изграждат темелите на школата, като проверяват научните ѝ постулати във времето и в различни типове действителност. Коректно би било да се приеме, че става дума за течения, чиито представители водят филологически спорове по отношение на диалектната основа, по отношение на членната морфема и по ред други важни за новооформящия се книжовен език теми, но това не превръща представителите на тези направления и техните идеи в школи, разбирани в духа на класическата научна представа за школа.

2. Будният ум на възрожденските книжовници, обичта им към българското, появата на нови идеи за развитието на образованието, културата, литературата, историята, администрацията и на държавността изобщо са мощният тласък, който прави възрожденската епоха толкова силна, а посланията придават още повече мащаби на художествените текстове. Всички тези идеи са разгърнати чрез текстовете на книжовниците и макар тези текстове понякога да стоят в полето на не/разбирането на читателя и днес, и в онова време, те всъщност носят посланията на неспокойния дух, на онази стихия в живота, която става неделима част и от художественото пространство на текста.

Ако се върнем към темата за началата на новооформящия се български книжовен език, несъмнено ще откроим достойнствата на всяка една от научните хипотези, които застават отново зад текстове, определяни като на-

чало на езика. Тезата на Ив. Шишманов, подкрепяна в по-ново време от Б. Велчева и М. Байрамова, е, че текстовете на дамаскините поставят началото на новобългарския книжовен език. В тези преводни текстове на гръцкия проповедник Дамаскин Студит, създадени през 16. век и подредени в сборника „Съкровище“, написан на народно-разговорен гръцки език, най-силно се откроява почеркът на преписвача. И лесно могат да бъдат разграничени особеностите на диалектите и елементите от черковнославянския език. Това обаче не бива да става самоцелно и изолирано, защото съвременната перспектива ясно откроява не толкова диалектните особености в тяхната раздробеност, а конкуренцията им за надмощие и установяването им в един представителен модел на общонародния език през фактори като териториална зависимост, месторождение на автора и принадлежността му към определен диалект. Затова в текстовете на дамаскините много ясно личи присъствието на преписвача, който отразява особеностите на родния си диалект. Често преписвачите са двама или повече, а идентификацията по езика е обективна, защото отчита употребата на специфични диалектни особености, характерни за родния говор на дамаскинаря. Метафорично М. Байрамова определя текстовете на дамаскините като зората на Българското възраждане. Процесите, които се конкурират в тези текстове, развитието и обогатяването на лексикалната система, са своеобразно начало, което след това ще се разгърне в книжовната дейност на следващите поколения книжовници. Това начало е плахо може би и поради тематичната рамкираност на текстовете, но е в същото време категорично в отстояването на живата реч като основа на преводите. И е мост към следващия етап.

Паисиевата История несъмнено е голямата българска книга. Но не е единствената голяма книга на Възраждането. Авторът си поставя нелеката задача да изгради текст във високия художествен регистър. При липсата на книжовна норма възможностите на писателя изглеждат на пръв поглед ограничени. Но мащабите на автора му позволяват да черпи съдържание и изказ от много източници. Затова Паисиевият текст е толкова разнороден като езикова система и като речева практика. Отдавна в науката за историята на книжовния език са описани диалектните и черковнославянските примеси в текста. Конкуренцията е много сложна и много неравномерна. Текстът има много послания, а действителността не му предлага подредена система, чрез която да ги изложи на читателя, също много сложен като образ откъм разбиране, образование, социални роли и прочее. Затова събирателното начало става водещо. Разнородните исторически процеси оживяват в разказ през сложни смесвания между западните диалекти, източните диалекти и черковнославянския език, разбира се. На този фон хипотезите, че езикът на Паисий е новобългарски език, удавен в черковнославянски елементи, или пък противоположната хипотеза – език черковнославянски, уда-

вен в новобългаризми, са част от сложното осмисляне на Паисиевия текст за българската действително изобщо, а не само за литературата, или пък само за езика, или пък само за историята. В този смисъл текстът на Паисий в езиково отношение е един много представителен завършек на предходната епоха, който същевременно обаче е в диалог с новите явления в езика и пресреща духа на книжовните традиции с новите повели на времето, които диктуват динамиката на езиковите процеси. И именно тук според мене се очертава приносът на П. Хилендарски през онзи възрожденски мащаб на мисълта да даде свободен път на всичко, което е живо – както в диалектите, така и в представителната начетеност на монаха; в умението му да събере живи елементи и да ги постави в конкуренция, а през нея да заложи път на следващите поколения през солидната основа, която създава. Този път, разбира се, невинаги означава сближаване; този път, дори в отдалечаването от предложения модел, е заявка за основа на новооформящия се книжовен език, защото дава възможност за избор; и защото среща в едно художествено пространство елементи, които трудно могат да битуват на друго равнище освен в това на Паисиевия дискурс. И така този текст всъщност придобива свръхфункции и надраства заложеното изначално в художествените текстове да информира и да въздейства. Този текст **едновременно** информира (в контекста на епохата през източници, които съвременната история не признава като винаги и изцяло достоверни); този текст **пробужда** заспалото самосъзнание и осъзнава онези, които са се изгубили в своята безпаметност и в усещането за безродство и за зависимости на различно от националното равнище. Този текст сблъсква непримиримо на места диалектното в цялата му разнородност и черковнославянското, разбирано в контекста на Паисиевото време като старобългарски език. Хипотезата на Л. Андрейчин и на неговите ученици е удобна за научната подредба, но за съжаление, рамкира езика и неговото начало само през текст, а не типологично през динамиката на езиковия процес. И тук ми се струва, че е време в българската историческа лингвистика да бъде поставен въпросът за центъра и за периферията през Възраждането, който може да се окаже много сполучлив като теоретичен модел, който да преосмисли класическия тип периодизация, поне що се отнася до новобългарския книжовен език. Изходна основа на едно такова проучване може да бъде схващането на Н. Георгиев за липсата на периферия и център, а това за историята на книжовния език означава да се рамкират езиковите процеси не по текстове, които може би се доближават до принципа на огледалното отражение на действителността, а до динамиката на процесите, разположена около времеви граници и чак след това подплътена с текстовете.

Съвсем закономерно е след поставянето на идеята, че Паисиевият текст е началото на новобългарския книжовен език, изследователи да потърсят

началните прояви в текста на Софрониевото *Житие и страдания грешнаго Софрония*. Зад тази научна хипотеза застава Л. Тодоров и в нея също могат да бъдат откроени обективни разсъждения в подкрепата на научната постановка, застъпена в тази статия. Големият въпрос, който изниква тук, е, че книжовният език търси основа, през която да разгърне много повече функции. Софрониевият текст е много хубав пример за биографичния жанр, но в езиково отношение не може да даде онзи мащаб, който следващите поколения книжовници ще вложат в своите произведения, за да ги доближат до представата за езика такъв, какъвто го познаваме днес. И тук, разбира се, има редица сложни обстоятелства, които обременяват съвременните представи за началата на новобългарския книжовен език. Ще дам един метафоричен пример, който проф. Боян Вълчев използваше по време на лекциите си. Той казваше пред студентите, че ако се *търкулне колелото на историята назад във времето*, езиковата ситуация и нормотворческата дейност ще бъдат коренно различни. Защото първите ни възрожденски книжовници, които творят през втората половина на 18. век и в началото на 19. век, са предимно духовници от югозападните български територии. Тяхното време в известна степен е ограничено от силния икономически тласък на централните балкански райони, в които, както вече беше отбелязано, се развива търговията, малките места процъфтяват, завръщат се младежи, обучавани в чужбина. Появяват се първите читалища и първите светски училища. И тук е важно да се подчертае изказаното отново от Б. Вълчев мнение, че не се сменя диалектната основа – от югозападна към североизточна и централнобалканска, а се сменя поколението книжовници: от духовници към светски тип дейци. В подкрепа на това твърдение може да се приложат и статистическите данни, които прави големият българист Г. Венедиктов (Venediktov, 1979, p. 17; 1981, p. 134). Той проследява какъв брой книги излизат в определен период и как това се съотнася към българската територия. Съвсем закономерно авторът отбелязва, че най-много книги в кратък период излизат именно в централните балкански райони.

Това е причината именно от този сложен период да бъде определен текст и автор, които се приемат като начало на новобългарския книжовен език от немалък брой съвременни изследователи. Става дума за д-р Петър Берон и за неговия „Рибен буквар“. Този текст несъмнено е натоварен с много задачи. Този текст несъмнено изпълнява много и все сложни функции. Но този текст в контекста на времето поема много тежката задача да обобщи езиковите особености на централните балкански говори и на подбалканските диалекти, които по-късно лягат в основата на новобългарския книжовен език. Ареалът им е широк. Затова е коректно да се говори, че съвременният български книжовен език стъпва именно върху основата на тези диалекти през 30-те – 40-те години на 19. век. И тук вече може да се

търси неговото **същинско начало**. Неслучайно зад тази идея застават учени като акад. Ал. Балан, Г. Венедиктов, френският българист Ж. Фьойе, Б. Вълчев, Г. Дачева и други изследователи. В научен спор между изтъкнати български езиковеди е отбелязано, че текстът на д-р Берон отразява най-характерния за източните диалекти белег – редукцията на широките гласни. В по-късните издания на *Буквара с различни поучения* обаче котленският възрожденец осъзнава тази особеност като тясно ограничена за източните диалекти и я променя в следващите издания. Ролята на възрожденеца тук и неговият усет към употребите на езиковите особености в мащаба на цялата територия определят и решението му да отстрани редуцираните форми и да ги осъзнае като тясно диалектни особености. И в този смисъл не е нужно да се търси концептуална рамка за това решение, но е важно да се отбележи, че именно благодарение на езиковия талант на българските възрожденци в съвременния книжовен език се включват и елементи от двете страни на ятовата граница. В българската езикова територия няма диалект без редукция, но в западните говори тя е умерено изразена и оттам навлиза в книжовния български език. Пресилено и неособено актуално звучи идеята днес да се търси разговорна „норма“ с център територията на В. Търново и околностите. Самите възрожденци са я разбирали като регионална особеност и затова в съвременната езикова система редукцията при двойката гласни **е** – **и** се приема за некнижовна. Важно в *спора* между Л. Андрейчин и Ст. Стойков е да се отбележи, че в текста на П. Берон не се откриват някои свръхсмекчени съгласни пред предните гласни **е** и **и**, за които и в съвременния български книжовен език тази позиция също е ограничена.

Създаден в една сложна действителност, текстът на Рибния буквар има няколко сложни задачи, една от които е да бъде написан на език, който хем да е разбираем за по-голяма част от общността в търсене на полидиалектната основа, хем да е достъпен за по-малките носители на езика. Този текст възниква по модела на Дарваровия еклогар, но всъщност създава една малка българска вселена, при това отразявайки особеностите на централните балкански говори, които лягат в основата на новобългарския книжовен език. Приносите на д-р Берон са безспорни: утвърждава в текста употребата на палаталните съгласни в глаголните окончания за първо лице единствено число и за трето лице множествено число; използва членната морфема, която е характерна за източните български говори; утвърждава употребата на частицата за бъдеще време с облика ЩЕ, отново характерна за източните български диалекти; разширява употребата на абстрактни съществителни имена от диалектен произход; популяризира редица словообразователни модели; не на последно място е и така нареченият развит хипотаксис, който след Берон започва още по-убедително да моделира типологията на сложните изречения и да разширява техните употреби. Ако се върнем към метафората с кълбото и историята и

ако приемем, че не централните балкански говори, а западните диалекти бяха развили функцията на основа за книжовния български език, вероятно кълбото щеше да спре при граматиката на Н. Рилски и тогава съвременният книжовен език щеше да има съвсем различен облик. Но в историята и в живота *кълбото върви само напред*, а лингвистичните факти се определят както от сложния характер на езиковата действителност, така и от редица извънезикови фактори, които определят неговото развитие. Много ми се иска тук да отбележа, че съвременната езикова ситуация също поставя на изпитание езиковите носители и тяхната реч. И това като че ли също е заложено от възрожденската епоха – около речта и около езика винаги да има живи разговори, за да стои като стожер на националната идентичност и да обединява общността. Така, както го правят възрожденските книжовници в своите текстове. Наблюдават се и днес промени в динамиката на езиковия строеж; навлизат нови лексикални единици и всичко това, още веднъж ще подчертая, наподобява сложните процеси, при които се оформя новобългарският книжовен език през Възраждането. Днес обществото ни преживява редица кризи и те неизменно се отразяват върху начина, по който говорим; и днес, както през Възраждането, се водят филологически спорове – за Възраждането мисля, че по-точната дума е разпри, за навлизането на чужди думи, за и против правилото за членуване на съществителните имена от мъжки род и много други и това е част от естеството на развитието на един език и на науката за този език.

Текстовете на Възраждането развиват множество от функции и затова те могат да бъдат обобщени в съвсем различна теоретична рамка. Художественото има сложната задача да стои близо до действителността, но в същото време я пречупва през спецификата на авторовия мироглед и така творбите на Възраждането звучат едновременно житейски достъпни, но в същото време намират и свои висоти в пространството на фикцията, което да развива въображението на читателя и да способства у него да се пробуждат активни граждански идеи. Може би поради тази причина и руската българистка Е. Дьомина съотнася началото на новобългарския книжовен език към текстовете на Хр. Ботев, на Л. Каравелов, на П. Р. Славейков и други творци от този период. Тази хипотеза е добре аргументирана от своята авторка, но в нея проличава позицията на чуждестранния изследовател, който търси началата на езика в един по-завършен стадий, доближаващ го до конструкциите в съвременния език. И тук съвсем закономерно може да се търси едно от началата на поетическия синтаксис, редом с утвърждаването на конструкции, които надделяват при конкуренцията с други езикови модели; налагането на диалектната основа; споровете около облика на българската правописна система водят до по-категорични решения, за да изкристализират в официален правопис, известен още като Дриновско-Иванчевски правопис, или като първия български официален правопис от 1899 г.

В обобщение може да се каже, че темата е сложна и тази сложност произтича от свръхдинамичните взаимоотношения и усуквания между текста и действителността през Възраждането. В многогласието от послания, които възрожденските автори и техните произведения отправят и до днес към читателите, се откриват пластове, които много убедително правят *снимка* на живота през Възраждането и на *мисленето* на възрожденския човек. Като най-важен съпътстващ елемент, езикът следва процесите в обществото и моделира своите структури под негово влияние и под влиянието на два от основните фактори за неговото функциониране: **образованието и администрацията**.

Науката за езика днес само коментира и пре/осмисля някои от класическите схващания. Работата на съвременните изследователи с текстовете води до приобщаването към някои от теориите и като че ли не позволява, или пък позволява плахо, създаването на нови изследователски модели. Трудно обясним факт, който се дължи на наслагваното с годините утвърдено присъствие на научни хипотези, които днес са разколебани и водят до нови научни изводи, най-малко заради липсата на идеологическото обременяване при научните твърдения.

И това не се отнася само до въпросите, свързани с началата на новобългарския книжовен език. Днес вече не се приема като ново твърдение, че за първи граматически труд от български автори можем да определим третата част на *Славеноболгарское детоводство*, създадена от Е. Васкидович и от Н. Бозвели, които са датирани в близко време с класическата граматика на Н. Рилски от 1835 г. Не се поставя под съмнение и фактът, че първата граматика, създадена на източнобългарска диалектна основа, е граматиката на И. Богоров. Хиперфункциите на текста неизбежно водят и до осмислянето на периодизацията на езика през идеята за конкуренцията на езиковите модели, защото извън текста няма източници, които да пазят следи за състоянието на живата реч. Такива, с каквито разполага всеки езиковед за съвременния български език през електронните корпуси и чрез събираните през годините архив.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01.

Acknowledgments and Funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004-0008-C01.

ЛИТЕРАТУРА

ВЪЛЧЕВ, Б., 2010. *Възрожденските граматики на българския език.* София: УИ „Свети Климент Охридски“.

ВЕНЕДИКТОВ, Г., 1981. *Из истории современного болгарского языка*. София: Академично издателство на БАН „Марин Дринов“.

ВЕНЕДИКТОВ, Г., 1979. За критериите на възрожденските книжовници при избора на конкретна диалектна основа на българския книжовен език. В: *Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век.* София: Академично издателство на БАН „Марин Дринов“, с. 13 – 21;

ИВАНОВА, Д., 2012. *История на новобългарския книжовен език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.

ИБКЕ 1989. *История на новобългарския книжовен език,* колектив на Института за български език към БАН. София: Академично издателство „Марин Дринов“.

REFERENCES

VALCHEV, B., 2010. *Vazrozhdenskite gramatiki na balgarskiya ezik*. Sofia: UI „Sveti Kliment Ohridski“.

VENEDIKTOV, G., 1981. *Iz istorii sovremennogo bolgarskogo yazayka*. Sofia: Akademichno izdatelstvo na BAN „Marin Drinov“.

VENEDIKTOV, G., 1979. Za kriteriite na vazrozhdenskite knizhovnitsi pri izbora na konkretna dialektna osnova na balgarskiya knizhoven ezik. V: *Izsledvaniya iz istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik ot minaliya vek*. Sofia: Akademichno izdatelstvo na BAN „Marin Drinov”, pp. 13 – 21.

IVANOVA, D., 2012. *Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.

IBKE 1989. *Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik*, kolektiv na Instituta za balgarski ezik kam BAN. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Marin Drinov”.

HYPERFUNCTIONS OF THE REVIVAL TEXT. ON THE BEGINNINGS OF THE MODERN BULGARIAN LITERARY LANGUAGE

Abstract. This article is dedicated to the specificity of messages in texts from the Bulgarian National Revival period. The aim is to trace the complex relationship between content and speech in Revival texts. The paper presents current reflections related to the beginnings of the modern Bulgarian literary language, supporting a scientific hypothesis that has gained popularity in recent years. This hypothesis posits that the periodization of the modern Bulgarian literary language cannot be understood through the simple relationship of „from - to“ but must be entirely aligned with the dynamics of linguistic processes in their complex competition. At this stage, the idea of unfolding the reality of Revival texts through the lens of the relationship between the center and the periphery is proposed, with the emphasis being that, in view of the linguistic picture of the world, the boundaries between the two are not as clearly defined and tend to blur.

Keywords: literary language; Bulgarian National Revival; competition of linguistic models; beginning/beginnings of the literary language; dynamics of linguistic processes; text and reality

✉ **Dr. Vladislav Milanov, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0000-0002-8920-5621
Faculty of Slavic Studies
Sofia University
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: vladislavmilanov77@abv.bg